

Omkring 'Danmarks Riges Historie'

AF

HENRIK DETHLEFSEN

I foråret 1889 blev en aftale om affattelsen og udgivelsen af en »illustreret Danmarkshistorie« indgået mellem *Gustav Philipsen* fra det velanskrevne P. G. Philipsens Forlag og et større forfatterkollektiv bestående af universitetsprofessorerne *Eduard Holm*, *Johannes Steenstrup* og *Kr. Erslev* samt universitetsbibliotekar *Julius Fridericia*, rigsarkivar *A. D. Jørgensen*, skolemanden *Arnold Heise* og den med utallige hverv beskæftigede *William Møllerup*.¹ Vor viden om de forhandlinger, der førte frem til aftalen, er temmelig begrænset, men det synes sikkert, at Jørgensen, Heise og Møllerup ikke indviedes i planerne fra begyndelsen. Flere år senere skrev A. D. Jørgensen således, at han modtog opfordring til at deltage og først var indstillet på at afvise den, men, da det blev sagt ham at planen ville falde uden hans deltagelse, alligevel sagde ja.² At Møllerup og Heise var de sidste, som inddroges, fremgår af flere breve, der også viser, at Erslev fra først af foretrak Møllerup, men at man altså endte med at opfordre også Heise.³

Ej heller er det ganske klart, hvorfra initiativet til værket egentlig kom. Erslev tillægges som oftest æren, men det tilgængelige kildemateriale, hvori man første gang møder udgivelsesplanerne i begyndelsen af april 1889, tillader ikke en sådan slutning.⁴ Spørgsmålet er vel, om ikke den

¹ Nærværende arbejde bygger på en gennemgang af det særlige »Arkiv vedr. udgivelsen af Danmarks Riges Historie«. Rigsarkivet – private institutioner nr. 10.119. Hvor i det flg. intet andet er anført gælder henvisningerne hertil. – En tak rettes til lektor, dr.phil. Inga Floto for råd og vejledning.

² A. D. Jørgensen: En Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab. Kbh. 1901, s. 162.

³ Philipsen til Erslev 2. april 1889. Jvf. også Erslev til Philipsen 2. og 3. april s.å., Ny kgl. Saml. 4462, 4°, KB.

⁴ I tilslutning til arbejdet med DRH-arkivet er også forfatternes brevveksling indbyrdes og med forlæggeren gennemgået for årene c. 1887–1910. Brevene beror i KBs Ny kgl. Samling og Addimenta.

centrale position, Erslev senere opnåede i forbindelse med udgivelsen, og i øvrigt eftertidens vurdering af hans hele betydning for dansk historievidenskab har influeret også i denne sammenhæng. Tesen om Erslev – eller for den sags skyld en hvilken som helst af forfatterne – som idéens ophavsmand modsiges afgørende af, at udgivelsesplanerne først berøres i forfatternes indbyrdes brevveksling hen på sommeren 1889, hvor man skred til opsættelse og underskrivelse af en kontrakt. Den manglende omtale før dette tidspunkt, i det mindste i Erslevs breve til og fra vennen Fridericia eller universitetskollegerne Holm og Steenstrup, medfører – som jeg ser det – at tesen næppe har sandsynligheden for sig, med mindre man antager, at de indledende forhandlinger i denne meget brevskrivende tid er ført mundtligt. På den baggrund er det overvejende sandsynligt, at initiativet var forlæggerens; at den »illustrerede Danmarkshistorie« med andre ord var et bestillingsarbejde. Den valgte arbejdstitel peger vel i øvrigt i samme retning.

Det er denne Danmarkshistorie – eller *Danmarks Riges Historie* (DRH) som den senere kom til at hedde – Aksel E. Christensen har karakteriseret som »vort lands mest fuldstændige og helstøbte videnskabelige grundbog«.⁵ Denne vurdering er vistnok almindeligt anerkendt og derfor turde det være en vigtig opgave at undersøge DRHs baggrund, tilblivelse og tendens.

I et foredrag for Historisk Samfund 1974, hvorunder den netop citerede karakteristik af DRH faldt, gav Aksel E. Christensen i et forsøg på at beskrive visse historiografiske udviklingslinier i perioden 1890–1914 en kort, men grundlæggende oversigt over tilblivelsen og indholdet af »det mærkværdige og stadig levende storværk Danmarks Riges Historie«,⁶ der udsendtes i 188 hæfter fra august 1896 til januar 1907. Christensen hæftede sig bl.a. ved DRHs »ejendommelige enhedspræg«, der skulle give sig til kende ikke blot ved titelbladenes udformning, der er gjort »med den tydelige hensigt at skjule det personlige forfatterskab«,⁷ men også ved manglen på en fælles introduktion eller afsluttende redegørelse. Ifølge Christensen var DRH en udfordring fra de unge, Erslev og Fridericia – grænsen gik i 1889 ved 40 år – til de gamle, Holm og Steenstrup. Hvad vi her møder, er den efterhånden veletablerede forestilling om tilstedeværelsen af en udtalt modsætning i perioden ca.

⁵ Aksel E. Christensen: *Fra Kr. Erslev til Erik Arup*. Trykt i: *Linier i dansk historieskrivning i nyere tid (ca. 1890–1950)*. Udg. af Den danske historiske Forening, Kbh. 1976, s. 19. Også i Leo Tandrup: *Ravn*. Kbh. 1979, bd. II, s. 136–43 findes et kortere stykke om DRHs tilblivelse.

⁶ Aksel E. Christensen, *op.cit.* s. 15.

⁷ *Ibid.* s. 16.

1880–1900 mellem en konservativ/liberal og en radikal historikertradition, mellem et sammenbrydende nationalliberal paradigme og et fremskridtsparadigme under etablering.

Ikke mindst på denne baggrund fremtræder DRH som lidt af et paradoks, som et – igen med Christensens ord – »ejendommeligt projekt omkring et utroligt team«. Anerkender man uden forbehold eksistensen af en stærk modsætning i historikermiljøet på værkets forberedelses- og udgivelsestidspunkt, kan det falde særdeles vanskeligt at forklare, at DRH overhovedet blev til. Delte vandene sig virkelig mellem traditionisterne Holm og Steenstrup på den ene side og det radikale makkerpar Erslev og Fredericia på den anden, så virker det overraskende, at de selvsamme mennesker kunne samarbejde – og det endda rigtig godt – i et projekt af sådanne dimensioner, som DRH vitterligt var.

Umiddelbart kan paradokset søges hævet på to måder. Man kan hævde, at den modsætning, som adskillige forskere har argumenteret så overbevisende for, ikke var blot tilnærmelsesvis så skarp, som det er antydnet; evt. at skismaet slet ikke fandtes i virkelighedens verden, men derimod er et produkt af eftertidige historikers teoridannelser, der med udgangspunkt i en konception om traditionsskiftenes mere eller mindre hyppige forekomst indlæser en modsætning i tiden, som ikke var der. Det er dette synspunkt Aksel E. Christensen til en vis grad giver sin tilslutning, når han et sted siger, at »det [er] langtfra givet, at divergenserne indenfor historikerne dengang traadte saa stærkt frem som senere, da modsætningerne mellem de radikalt kritiske og de nationalt konservative blev mere bevidste... I 1890erne fremtraadte historikerne hver især som markante personligheder, og der var tale om højt kultiverede mennesker, der formulerede sig indenfor den tids strenge høfligheds rammer«. ⁸

Den anden forklaring kunne være, at modsætningerne var der, men at man for en tid lagde dem på hylden for at skabe den Danmarkshistorie, der var så tiltrængt. Det er vist nærmest dette, der er Ellen Jørgensens tanke, når hun karakteriserer DRH som »et patriotisk Foretagende, ... [hvor] de syv Forskere, der 1889 lovede at være med, satte deres eget til Side og glemte Meningsforskelle for at kunne samvirke«. ⁹

Også på et andet punkt har DRH givet anledning til forskellige tolkninger, idet flere har fundet, at især Erslevs bidrag, værkets andet bind, »Den senere Middelalder«, ikke fuldt ud honorerede syntesens krav, og at det, der i Erslevs tilfælde kunne ligne et problem, var hele den

⁸ Ibid. s. 22.

⁹ Ellen Jørgensen: *Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede*. Kbh. 1943, s. 158–59.

radikale traditions.¹⁰ Meget i dén diskussion synes dog at bero på en generel usikkerhed overfor syntesebegrebet og dets funktion, et forhold, der skal uddybes nærmere nedenfor.

Med udgangspunkt i disse to hovedproblemer – modsætningerne i historikermiljøet i slutningen af forrige århundrede og syntesens status i tidens tradition – skal jeg i det følgende ved hjælp af det særlige *Arkiv vedr. Udgivelsen af DRH* supplere Aksel E. Christensens redegørelse for værkets tilblivelse og afslutningsvis knytte nogle bemærkninger til vurderingen af dets syntesekarakter.

Forberedelserne (1889–95)

Hen på sommeren 1889 var de indledende forhandlinger om udgivelsen af en illustreret Danmarkshistorie nået så vidt, at en kontrakt i tolv punkter kunne opsættes og underskrives.¹¹ Heri fastsattes værkets omfang til 200 16-sidige ark inklusive mindst 1200 tekstbilleder.

Kontraktens foreløbige overslag over fordelingen af tekstsider mellem forfatterne tildelte Steenstrup 550 sider til afsnittet om oldtiden og den ældre middelalder (til 1241), Erslev 450 sider til den senere middelalder, mens Heise og Møllerup, der skulle dele det 16. århundrede imellem sig, tildeltes henholdsvis 200 og 150 sider til tidsrummene 1497–1536 og 1536–88. Fridericia fik til tiden 1588–1699 400 sider, Holm 500 sider til det 18. århundrede, 1699–1814, og endelig A. D. Jørgensen 300 sider til en fremstilling af perioden 1814–63. Til disse tilsammen 2550 tekstsider skulle yderligere lægges 550 sider til illustrationer og 100 sider til register, indholds- og billedfortegnelse, i alt 3200 sider eller 200 ark. Denne fordeling var kun foreløbig, idet man tillod overskridelser, så det samlede antal ark kunne udgøre op til 250.

Periodiseringen, der altså satte skel ved årene 1241, 1497, 1536, 1588, 1699 og 1814, var traditionel. I tre tilfælde var det ved kongeskifter, i de resterende ved andre vedtagne skel: Kalmarunionens fornyelse 1497, »Reformationsherredagen« i København 1536 og Kielerfreden 1814. Endda fandt man senere anledning til at opgive delingen ved 1497, der jo indebar, at Erslev og Heise begge skulle give et bidrag til kong Hans' historie, og skellet flyttedes bagud i tid, således at Heise startede sin fremstilling ved kong Hans' kroning 1481.

Førsteoplaget fastsattes til 4200 eksemplarer og honoraret til 150 kr.

¹⁰ Velkendt er eksempelvis Christensens formulering, at Erslevs bidrag var at ligne med en »perlesnor« eller »mosaik«, der dog manglede nystrukturering omkring kildeproblemerne, op.cit. s. 25.

¹¹ Kontrakten blev underskrevet 17. juni 1889, Erslevs bekræftede kopi foreligger.

arket. For hvert antal af 250 eksemplarer, der tryktes udover de 4200, var forfatterne berettiget til et tillægshonorar på 10 kr.

Af et kontraktudkast var det fremgået, at forfatterne for egen regning måtte antage sagkyndig bistand til redaktion og forberedelse af billedstoffet, men efter Steenstrups indgriben rettedes dette til, at forlæggeren skulle afholde de dermed forbundne udgifter.¹² Som billedredaktør ansattes Møllerup. Bestemmelserne for billedstoffets art er interessante, idet det udtrykkeligt bemærkes, at »Værket kun maa indeholde »autentiske« Billeder, det vil sige Gengivelser af Bygninger, Genstande, Skriftstykker og Billeder, der virkelig hidrører fra det foreliggende Tidsrum, dog eventuelt med Indbefattelse af Rekonstruktioner og paa Kildestudium hvilende Planer og Kort, derimod ikke moderne Fantasifremstillinger af Fortidsbegivenheder«. Herved udelukkede man dog ikke »egentlige Bogprydelser, som Omslags- og Titelbilleder, Friser, Initialer og Slutvignetter, hvis Forlæggeren maatte ønske slig Udsmykning af Værket«.

I kontrakten bestemtes, at forfatterne skulle have det samlede manuskript klar til aflevering d. 1. juli 1896, hvorefter forlæggeren skulle lade det udgive i leveringer indenfor en periode af syv år. Af honoraret ville de 100 kr. forfalde til udbetaling ved afleveringen, de resterende 50 kr. ved udgivelsen. Imidlertid ønskede både Philipsen og forfatterne, at udgivelsen skulle påbegyndes tidligere, og det bestemtes derfor kontraktligt at afholde et møde i slutningen af 1891 for her at få afgjort om noget sådan kunne komme på tale. Forhindredes én af forfatterne i at fuldføre opgaven, forpligtede de øvrige forfattere sig til enten selv at fuldføre det manglende eller »at formaa en kyndig Mand« dertil.

Endelig fastsatte kontrakten, at Philipsen måtte udgive værket i det antal leveringer og den rækkefølge, som han fandt passende, og gav bestemmelser for forlagsret, frieksemplarer og korrekturlæsning. På Fridericias initiativ indsattes med støtte fra Holm en afsluttende paragraf om forfatternes oversættelsesret, skønt Holm nu ikke troede, at den ville »faa praktisk Betydning, i det mindste ikke videre end til en Oversættelse i forkortet Skikkelse«.¹³

Allerede før underskrivelsen af kontrakten i juni 1889 havde Erslev, som den ene af forfattergruppens »hovedforhandlere«, påbegyndt den praksis at udsende rundskrivelser i hvilke han redegjorde for aktuelle spørgsmål i tilknytning til udgivelsesplanerne og udbad sig medforfatternes kommentarer. Det første cirkulære afgik fra hjemmet på Vodrofsvej i begyndelsen af maj og med det fulgte den foreløbige kontrakt, som det

¹² Steenstrup til Erslev 3. maj 1889.

¹³ Rundskrivelse nr. 1 af 2. maj 1889.

var lykkedes Steenstrup og ham selv at forhandle sig til rette om med Gustav Philipsen. I cirkulæret bad Erslev de øvrige meddele »hvilke Indvendinger de maatte have at gjøre, og særlig at oplyse, hvorvidt de ønsker Kontrakten drøftet mundtligt i Fællesskab«. ¹⁴

Steenstrup og Mollerups kommentarer gives med det lille, især for Steenstrup karakteristiske »set« og i alt væsentligt accepterede også Fridericia, Holm og Heise kontraktudkastet. Alene fra A. D. Jørgensen fremkom mere principielle indvendinger, der til gengæld er interessante derved, at de viser, at Jørgensen – i det mindste på dette tidlige stadium i forberedelserne – var ikke så lidt forsigtig i sine forhåbninger til arbejdet og med sin tillid til kollegerne.

Jørgensen indledte med at tage afstand fra den foreløbige titel: »Illustreret Danmarkshistorie« forekommer mig at være en alt for stor indrømmelse overfor billederne. Kan vi ikke nøjes med Danmarks eller Det danske folks historie?« Dernæst var det hans opfattelse, at overskridelsesretten, der i kontrakten var fastsat til 50 ark eller 25%, burde fordeles ligeligt mellem forfatterne, »da overskridelser jævnlige volder rivninger og misforståelser«. Videre spurgte han, om »det ikke udtrykkelig [burde] bemærkes, at hver enkelt forfatter har ret til at fremstille sit tidsrum uden censur fra de andre forfattere og forlæggerens side? For mit vedkommende kunde det muligvis få betydning«. Og endelig mente han, at forlæggeren burde pålægges en pligt til enten at udgive de enkelte dele selvstændigt eller udlevere dem til forfatternes fri rådighed, dersom det viste sig, at det store foretagende ikke kunne fuldføres.

Erslevs anden rundskrivelse var i mangt og meget et svar til A. D. Jørgensen. Efter at have averteret et diskussionsmøde til afholdelse lørdag den 25. maj, hvorunder også Philipsen ville komme til stede, gengiver Erslev resultatet af de sonderinger, han har foretaget hos forlæggeren i anledning af forfatternes bemærkninger. Det var Erslevs indtryk, at Philipsen næppe ville fastholde titlen, dersom forfatterne var imod, men problemet var »jo det, at finde en Titel, der er særkjendelig uden ledsagende Forfatternavne, da man dog ikke kan citere de 7 Forfatternavne«. ¹⁵

Spørgsmålet om fordelingen af overskridelser og en eventuelt kontraktlig fastsættelse af den enkelte forfatters frihed i fremstillingen berørtes ikke af Erslev i denne sammenhæng, men til gengæld kom man Jørgensen

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Rundskrivelse nr. 2 er udateret, men er afgang fra Erslev mellem 15. maj, hvor Heise som den sidste har gjort sine bemærkninger til rundskrivelse nr. 1, og 25. maj, hvor det annoncerede diskussionsmøde afholdtes.

i møde i spørgsmålet om grænserne for forlæggerens rådighed over manuskriptet.¹⁶

Fra det nævnte diskussionsmøde stammer sikkert den indbyrdes aftale mellem forfatterne, der i tre paragraffer fastlagde, 1. at der fra omkring 1891 skulle afholdes et halvårligt møde mellem forfatterne, 2. at den kontraktfastsatte sidefordeling ikke kunne ændres uden indbyrdes samtykke, og at *hver enkelt* forfatter måtte overskride sit sidetal med 25%, samt 3. at »Hver enkelt Ff. er berettiget til at fremstille sit Tidsrum uden Censur fra de andre Ff.s Side. Dog bør Ff. naar han paa et væsentligt Punkt kommer frem til en fra den gængse stærkt afvigende Opfattelse berøre det paa et af de i Paragraf 1 nævnte Møder og høre de Indvendinger, der derved kunde fremkomme. Fremdeles paalægges det de Ff., hvis Tidsrum grænser op til hinanden, at konferere indbyrdes for at Gentagelser kan undgaaes og altfor skrappe Modsætninger i Opfattelsen kan afdæmpes«.¹⁷

Det kunne vel være fristende at tolke denne aftale som et forsøg på at foregribe modsætninger mellem konservative og radikale, hvad man dog næppe kan. Aftalens første punkt om halvårige møder er Fridericias idé.¹⁸ Sammenholdes de øvrige punkter med A. D. Jørgensens indvendinger i første rundskrivelse og Erslevs svar i den anden, så efterlader den indbyrdes aftale det indtryk, at den først og fremmest var en imødekommeelse til Jørgensen. I en vis forstand *skulle* aftalen altså forebygge modsætninger, nemlig dem, A. D. Jørgensen så stærkt følte mellem sig selv og de »professionelle«.

Det forhold, at forfatterne var bundet til andre opgaver, der for enkeltes vedkommende udmøntedes i større skriftlige arbejder i dette tidsrum, gjorde, at beskæftigelsen med den illustrerede Danmarkshistorie kun kunne blive én opgave blandt mange, og at udgivelsen først påregnedes at kunne begynde fra 1896. Netop ved denne tid indledte Kr. Erslev sin betydningsfulde omstrukturering af undervisningen i historisk metode ved Universitetet. Således afholdtes fra 1887 og de næste mange år de helt nymodens, tysk-inspirerede »øvelser i historisk granskning«, et

¹⁶ I kontraktens pkt. 11 indføjedes: »Hvad det af undertegnede Jørgensen forfattede Afsnit angaar, fastsættes, at hvis der efter min Død skal foranstaltes en ny Udgave eller et nyt oplag af Værket, kan min Fremstilling kun optages deri efter særlig Overenskomst mellem mine Arvinger paa den ene Side og de øvrige Forfattere samt Forlæggeren paa den anden Side«.

¹⁷ Erslevs koncept til aftalen er udateret, men det synes rimeligst at henlægge den til det omtalte diskussionsmøde.

¹⁸ Rundskrivelse nr. 1.

arbejde, der satte sig spor i »Grundsætninger for Historisk Kildekritik« fra 1892, »Oversigt over Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen« fra samme år, »Oversigt over Middelalderens Historie«, der udkom i tre bind i årene 1891–95, en omfattende udgivervirksomhed samt endelig en række epokegørende afhandlinger til Historisk Tidsskrift.

Af de øvrige forfattere var Edvard Holm fra 1891 og helt frem til 1912 i stadigt arbejde med sin monumentale »Danmark-Norges Historie fra Den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse«, mens kollegaen Johannes Steenstrup med sin større tilbageholdenhed overfor monografien som fremstillingsform udsendte afhandlinger udsprunget af studier i meget forskellige emner.

Også for de resterende var tiden knap. Rigsarkivaren A. D. Jørgensen forberedte sin »Peder Schumacher Griffenfeld«, der udkom i to bind 1893–94, og fra Fridericias hånd kom i 1894 den betydelige »Adelsvældens sidste Dage. Danmarks Historie fra Christian IVs Død til Enevældende Indførelse 1648–1660«, et værk som blev til sideløbende med det forfatteren aldeles trivielle arbejde som underbibliotekar ved universitetsbiblioteket. Heise var, ligesom også Møllerup, stærkt bundet af undervisningsvirksomhed, først som overlærer i Roskilde, men fra 1892 som rektor i Viborg.

Selv om vi er slet underrettet om den del af forberedelsesperioden, der strækker sig fra kontraktunderskrivelsen i juni 1889 til foråret 1894, så er der dog næppe tvivl om, at arbejdet med Danmarkshistorien havde 2. prioritet.¹⁹ Det kontraktbestemte møde i slutningen af 1891 mellem forfattere og forlægger har, hvis det overhovedet er blevet afholdt, ikke afsat sig spor. Vi ved heller ikke om de planlagte halvårslige forfattermøder fra samme tidspunkt er blevet en realitet. I forsommeren 1894 er man imidlertid blevet klar over, at udsigterne for afleveringen af det samlede manuskript i sommeren 1896 ikke var lovende, hvorfor Steenstrup og Erslev på forfatternes vegne henvendte sig til Gustav Philipsen.²⁰ Løsningen blev den ganske ejendommelige, at man enedes om en kontraktændring, der indebar, at forfatterne solidarisk forpligtede sig til løbende at

¹⁹ DRH-arkivet har ingen stykker fra denne periode. Brevvekslingen mellem forfatterne er heller ikke for denne tids vedkommende meget givende. Dog understreger den næsten fuldstændige mangel på omtale af udgivelsen hovedpunktet: at arbejdet med DRH var en bibeskæftigelse.

²⁰ Af en redegørelse for arbejdet med DRH, som Erslev i sommeren 1906 sendte nordmanden Taranger i forb. m. forberedelsen af en tilsvarende Norges Riges Historie, fremgår, at kun 25 ark var færdige i forsommeren 1895, hvorefter man vedtog at ændre den aftalte udgivelsesmåde. Imidlertid kom kontraktændringen allerede i 1894, så på dette tidspunkt må det være blevet klart, at tidsfristen ikke kunne overholdes.

levere så meget manuskript, at der til stadighed var tilstrækkeligt til uafbrudt udgivelse.²¹

Den ordning, man således nåede frem til, kunne synes at være rene formalia, men var det bestemt ikke. Erslev gjorde ved en senere lejlighed opmærksom på dens praktiske følger: »Paa den Maade kom man ind paa den ejendommelige Udgivelsesmaade, at Forff. skiftedes, saaledes at der udkom $\frac{1}{3}$ af hvert Bind og saa toges fat paa et andet. Kun paa den Maade kunde den regelm. Udgivelse naas, men Methoden har jo store Mangler. For Forfatterne den, at hver maatte trykke Begyndelsen af sin Del længe før hans Formand var naaet til at skrive Slutningen paa sin. For Læserne, at Interessen spredtes. For Ejerne, at de maatte ligge inde med et umaadeligt Antal af løse Hæfter«.²²

Værre var det dog, at kontraktændringen fik indgribende betydning for værkets status som syntese. Netop det, at hver forfatter måtte arbejde uden at kende formandens hovedsynspunkter og resultater – et problem som kun Steenstrup og senere Niels Neergaard undgik – influerede på hele dets anlæg og form og gjorde i praksis paragraf 3 i den ovenfor citerede indbyrdes aftale mellem forfatterne aldeles værdiløs.²³

I efteråret 1895 døde *Ludvig Philipsen*, den ene af de to ankermænd i det Philipsenske forlag. Broderen Gustav stod da tilbage som leder af forretningen, en situation, han selv opfattede som mindre heldig. Kort efter indledte han derfor en serie forhandlinger, hvis resultat – via en forlagsfusion – blev, at han frigjordes fra det byrdefulde arbejde. Medvirkende til beslutningen var måske også, således som han selv senere udtrykte det, at »det i vor næsten tyveaarige Virksomhed var lykkedes at danne et værdifuldt Grundlag for et Forlags Trivsel, men ... at Tiden var inde, for at den virkelige, geniale Købmand traadte til for at mønte Guldets ud af Barrerne«.²⁴

Den »geniale Købmand« hed *Ernst Bojesen*. Skønt næsten glemt nu, var netop han både berømt og berygtet i slutningen af det forrige århundre-

²¹ Af rundskrivelse nr. 3, dateret 22. maj 1894, fremgår, at forfatterne på et møde 15. maj har aftalt henvendelsen til Philipsen og vedtaget en afleveringsplan iflg. hvilken det samlede manuskript skulle være klart 1. juli 1899. Rundskrivelsen gengiver Philipsens imødekomende svar af 18. maj og oplyser, at forlæggeren står fast på sommeren 1896 som udgivelsestermin.

²² Redegørelsen til Taranger, pkt. 1 og 2.

²³ I Taranger-redegørelsens pkt. 6 hedder det således: »Bortset fra denne Aftale aftaltes i øvrigt i Fællig kun Retskrivning og en nogenlunde ensartet Behandling af Egennavne, Værkets formelle Inddeling i Bøger og Afsnit, Forklaringer til Billeder o.l. Ellers overlodes der hver fuld Frihed, og der har heller ikke underhaanden været Tale om synderligt Samarbejde«.

²⁴ Gustav Philipsen: *Af min urtegaard*. Kbh. 1923, s. 59–61.

de. Bojesen begyndte i boghandlerfaget hos den idérige, men forretningsmæssigt usikre Fr. Wøldike. Efter lærertiden åbnede han en bog- og papirhandel i Skindergade sammen med en kompagnon, men forholdene blev snart hans initiativ for trange, hvorfor han brød kompagniskabet og startede en papir- og kunsthandel i Vimmelskaftet. Af forretningens artikler var især »spøg- og skæmt«-sortimentet righoldigt, hvad der var i god overensstemmelse med Bojesens ry som festarrangør og fornøjelsesråd for borgerskabet.

Forlagsvirksomhed tiltrak ham og han begyndte snart at udgive forskellige, i den lettere genre beliggende bøger og hefter. Eksempelvis var det ham, der skabte de populære »Juleroser«, »Børnenes Juleroser« og »Blæksprutten«. Ernst Bojesens første forlagsbedrift var »Holbergs Komedier«, der lanceredes som »jubel-udgave« 1883–88 med illustrationer af Hans Tegner og efterord af Georg Brandes – ingen ringere! Holberg-udgaven solgtes i 4.000 eksemplarer med en samlet omsætning på 300.000 kr., en i datiden overordentlig succes. Tegners illustrationer indbragte tillige en fortjenstmedalje i guld efter udstilling i København og en guldmedalje ved verdensudstillingen i Paris 1888.²⁵

Allerede 12. november 1895 var forhandlingerne om forlagssammenlutningen tilendebragt og en tegningsindbydelse til det nystiftede aktieselskab Nordisk Forlag udsendtes, hvori det bl.a. hed, at »Bestyrelsen for fornævnte Selskab har købt pr. 1. Januar 1896 de P. G. Philipsen og Ernst Bojesen tilhørende betydelige Forlagsforretninger samt det Kgl. Hofmusikhandel (Henrik Hennings's Efterfølger, Aktieselskab) tilhørende Forlag for henholdsvis 400.000 Kr., 200.000 Kr. og 160.000 Kr.«.²⁶ Ernst Bojesen og Hennings ansattes som administrerende direktører på livstid, mens Philipsen overtog hvervet som bestyrelsesformand i selskabet og dermed muliggjorde den glimrende politiske karriere, der senere blev ham til del.

For forfatterne af den illustrerede Danmarkshistorie betød fusionen, at de i fremtiden skulle komme til at arbejde tæt sammen med Bojesen om værkets udformning, en udsigt ikke alle var ganske tiltalte af. Ernst Bojesens ry som storgrosserer i den mindre anerkendte morskabsbranche havde allerede tidligt fået Ludvig Philipsen til at tage afstand fra »juleroseriet« som det iværksattes af Bojesen, og fra Arnold Heise lyder det pessimistisk i et brev til Erslev: »Ritzau telegraferede igaar Verden rundt, at Philipsen og E. Bojesen m.fl. staar i Begreb med at slaa sig

²⁵ En indforstået og sympatisk karakteristik af Bojesen er givet i H. P. Rohde: Ernst Bojesen. Storforlægger i humor, kunst og oplysning. Kbh. 1958. Se også Aleks. Frøland om Philipsen og Bojesen i DBL, 3. udg.

²⁶ Rohde, op.cit. s. 69.

sammen til én forretning med E. Bojesen som Direktør. Jeg tænker, at det ikke bliver til noget. Under E. B.'s Direktion er jeg bange for, at vi bliver degraderet rent til at blive staffage for hans Billeder, og det skulde dog ikke være Meningen. Er vi i det hele taget bundne ved Kontrakten, hvis noget saadant sker?²⁷

Midt i november indkaldte Erslev på Philipsens initiativ medforfatterne til et møde for at de alle kunne få lejlighed til at træffe Bojesen. Før forlæggerne ankom, drøftedes en række spørgsmål, der trængte sig på i forbindelse med den nært forestående udgivelse af Danmarkshistorien, således bl.a. en mulig kontraktændring i forbindelse med forlagssammenslutningen, de enkelte binds inddeling og titelspørgsmålet, der endnu ikke havde fundet nogen løsning på trods af den allerede i 1889 af A. D. Jørgensen fremsatte indvending mod »Illustreret Danmarkshistorie«.²⁸

Beslutninger kom det først til på et forfattermøde fjorten dage senere, 1. december 1895, hvor bestemmelser for retskrivning, kursivering, kolonnetitler og register fastlagdes. Tilsyneladende i stor enighed, dog med en enkelt indvending fra Jørgensen, der ønskede registre til hvert bind, mens flertallet foretrak et samlet for hele værket. På mødet valgtes Erslev til tillidsmand, i første omgang med to specifikke opgaver: for det første at fremskaffe en erklæring fra Gustav Philipsen om dennes fortsatte økonomiske forpligtelser overfor forfatterne og dernæst at fremføre forfatternes synspunkter overfor Bojesen i anledning af den kontraktændring, man havde i tankerne.²⁹

Kontraktændringen, den anden af sin art, fulgte midt i december.³⁰ Dens væsentligste punkt er en forøgelse af værkets samlede omfang fra 200 til 215 ark, hvilket først og fremmest kom A. D. Jørgensen til gode, som tildeltes 480 mod oprindeligt 300 sider til sit tidsafsnit. Adskillelsen mellem Heise og Erslevs afsnit ved 1481 i stedet for 1497 indføjedes.

Samme dag, 14. december, afholdtes det tredje forfattermøde indenfor kun en måned, hvori også Bojesen deltog. Værkets inddeling i bøger og afsnit afsluttedes, Møllerup fik foreløbig 600 kr. for hvervet som billedredaktør indtil udgangen af 1895 og man drøftede den måde, hvorpå udgivelsen skulle indledes, »Startningen« som man kaldte det.³¹ Det var

²⁷ Heise til Erslev 12. november 1895.

²⁸ Rundskrivelse nr. 4, dateret 13. november 1895. Mødet afholdtes den flg. søndag.

²⁹ Mødet indkaldtes med den udat. rundskrivelse nr. 5, der gav dagsordenen. Erslevs mødereferat foreligger.

³⁰ Kontraktændring af 14. december 1895 underskrevet af Bojesen. Også Heise ønskede til stadighed mere plads, men fik det ikke, jvf. Heise til Erslev 3. oktober samt 12. og 24. november 1895.

³¹ Mødet indkaldtes med rundskrivelse nr. 6, dat. 6. december. Erslevs mødereferat foreligger.

planen til en begyndelse at udgive et ordinært førstehefte samt en subscriptionsindbydelse, der skulle bringe prøver på værkets forskellige dele og dets illustrationer. Yderligere ville forlaget lade de to næste hefter fremlægge i bogladerne til eftersyn og anmeldelse. De tre første hefter skulle repræsentere hver sit bind. På mødet understregede Jørgensen, at hans del ikke burde udkomme først.

Titelspørgsmålet var som sagt stadig uløst. Flere forslag havde været på tale. »Illustreret Danmarkshistorie« vandt, som vi har set, ingen genklang. Allerede i 1889 havde Erslev som svar på den jørgensen'ske kritik spurgt, om der ikke var »noget at finde i Retning af Danmarks Historie in Einzeldarstellungen?«, en titel ihverfald Heise kunne acceptere, dersom undertitlen ændredes i retning af »fra de ældste Tider til vore Dage«. ³² Også den korte »Dansk Historie« samt de af Jørgensen tidligere foreslåede »Danmarks Historie« og »Det danske Folks Historie« var på tale, men valget faldt til sidst på »Danmarks Riges Histore«, dog ikke enstemmigt, idet Steenstrup, Holm og Heise var imod, Erslev, Fridericia, Møllerup, Jørgensen og Bojesen for.

Heise fandt titelen »Danmarks Riges Historie« lidt højtidelig, men var positiv overfor dens implikationer: »Jeg har for min Person nogen Betænkelighed ved paa den Maade at sætte mit Arbejde ind i Rækken: Saxo, Huitfelt, Holberg, og saa – os! ... Men paa den anden Side fremhæver denne Titel, at det er Danmarks Riges Historie, d.v.s. den politiske og Statshistorien, der er det centrale i Værket, medens »Kulturhistorien« kommer i anden Række, og det har jeg i og for sig intet imod«. ³³

Således fik også titelen og det, de enkelte forfattere forbandt dermed, indflydelse på DRHs muligheder som syntese.

Udgivelsen (1896–1907)

Allerede i 1860 havde litteraturhistorikeren N. M. Petersen opgivende spurgt: »Hvo kan give os en Fædrelands Historie, der kan stilles ved siden af Holbergs? ... Endnu have vi ingen, og det er over hundrede Aar siden han døde. Have vi ingen Historiekrivere haft? Eller vilde de ikke? Til vor Ydmygelse maa vi sige: de kunde ikke«. ³⁴

Fra et forretningsmæssigt synspunkt er der næppe grund til at betvivle, at udgivelsen af DRH således udfyldte et tilstedeværende behov, hvilket

³² Heise til Erslev 12. og 24. november 1895.

³³ Heise til Erslev 3. oktober 1895.

³⁴ N. M. Petersen: Bidrag til den danske Litteraturs Historie. 2. udg. Kbh. 1871, bd. IV, s. 488; jvf. Ellen Jørgensen, op.cit. s. 158 og Tandrup, op.cit. s. 136–137.

til en vis grad kan forklare værkets succes. Men når det lykkedes at afhænde DRH i henved 8.000 sæt, så var forlæggeren Ernst Bojesen og hans salgsmetoder nok en i det mindste ligeså betydningsfuld årsag. Bojesens indsats kan, når DRHs størrelse og omfang tages i betragtning, næppe undervurderes, for der var dengang, som nu, meget rigtigt i Marcus Rubins kommentar som den fremsattes i et brev til Erslev: »Egentlig burde et Forfatterskab i vor Tid langt hellere være på tyve Sider end paa fyrretyve Ark. Det første læser Folk, det sidste ??«. ³⁵ Problemet, som Bojesen anskuede det, var imidlertid ikke om folk læste, men om de købte.

Og købe, dét kunne han få folk til. Allerede i sine første leveår viste Nordisk Forlag sig at være en glimrende økonomisk forretning. Ved siden af DRH tegnedes succesen med udgivelsen af det populærvideenskabelige tidsskrift »Frem«, der før førsteheftets udgivelse havde 50.000 tilmeldte abonnenter alene i Danmark. Også på den skønlitterære front sad Bojesen i held. Det var under hans lederskab, at forlaget fik ansete navne som Johs. V. Jensen, Agnes Henningsen, Harald Kidde, Henri Nathansen, Edith Rode og Vald. Rørdam i »stald«.

DRHs store afsætning skyldtes væsentligst, at Bojesen tog kolportagen i brug. Bevæbnet med subscriptionsindbydelser og prøvehefter drog en græshoppesværme af kolportører gennem landet og afsøgte hver eneste afkrog i jagten på kunder. Et brev fra Bojesen til forfatterne af DRH er bevaret, hvori forlæggeren i en for ham usædvanlig behersket stil og skrift i detaljer beskriver kolportagesystemet og foreslår en oplagsforøgelse for de – må man tro – temmelig verdensfjerne, lærde herrer. DRHs salg ved kolportage krævede en kontraktændring, idet originalkontrakten kun tillod udgivelsen af 4.200 sæt. Derfor fulgte 3. og 4. kontraktændring i henholdsvis juni 1896 og maj 1897. I første omgang (1896) indførtes blot et tillægshonorar for hvert antal af 250 sæt, der solgtes udover 4.000, samt regler for afgiften til kolportørerne og den årlige opgørelse heraf, men i 1897 ændredes grundhonoraret fra 150 til 315 kr. arket ved et oplag på 9.200. Allerede det første honorarbeløb havde Erslev fundet højt, men det andet beløb sikrede hver af forfatterne en overordentlig betydelig indtægt. Således udbetaltes til Erslev selv 14.647,50 kr. for middelalderbindet, i alt 46½ ark eller 744 sider. ³⁶

Det var ikke orkestrets blide instrumenter, der toges i anvendelse i den

³⁵ Lorenz Rerup (udg.): Marcus Rubins brevveksling, nr. 422, Rubin til Erslev 3. juni 1897.

³⁶ Forlagets afregning med Erslev 29. marts 1905. Beløbet kan passende sammenholdes med Erslevs årsløn, der iflg. Universitetets Årbog 1891/92, s. 426, det flg. år udgjorde 4.250 kr.

reklamekampagne, som fulgte udgivelsen af DRH. Til samtlige dagbladsredaktører lod Bojesen udsende en imponerende tryksag, der i blomstrende vendinger omtalte udgivelsen, en tekst, forlæggeren gerne så optaget i bladene. Den af Erslev forfattede subscriptionsindbydelse var mere afdæmpet, omend man også her sporer den gode vilje.³⁷ Hertil kom så endelig den formue, som anvendtes på vinduesudstyr, der udsendtes gratis til boghandlerne. Det drejede sig om »historiske dokumenter som Kalmarunionsbrevet i facsimile, svære segl i papmaché saa store som grydelaag, historiske billeder og, som det festligste af det hele, det gamle Dannebrogsslag fra Lübeck«.³⁸

Ikke alle fandt reklamefremstødet lige smagfuldt. Under pseudonymet »Alceste« – det var Herman Bang – stod i Aftenbladet d. 30. august 1896 et bidende ironisk angreb på Bojesens felttogsagtige kampagne, hvori det bl.a. hed: »Hr. Bojesen, der alle Dage har vidst, hvad et Slagord betød for Salget og paa en Plakat, har for sin Danmarkshistorie fundet Slagordet for alle Slagord: han har, i en lykkelig Stund, benævnet sin Fædrelandshistorie, der slutter med Aaret 1865, *det nittende Aarhundredes Jubilæumsskrift* ...«³⁹ Bang morede sig over det af Bojesen anvendte udtryk »Agitationsmateriel«, der var »uvurderligt; det minder maaske – man ved ikke ret hvorfor – en Smule om *Frelsens Hær*, men i og for sig er Ordet vidunderligt og selve Materiellet er ligesaa udmærket som dets Navn«. Af materiellet fremhævede Bang dels fanen og foreslog spydigt, at man lod musikforlaget, der jo var indgået i Nordisk Forlag, komponere en march, »thi til en Fane hører en March«, dels Bojesens plakat: »Dette Ypperste i Agitationens Tjeneste er da ... en Kolossal-Plakat ... Denne to Alens Plakat bør, efter Forlagets Raad, anbringes udenpaa Huset, hvis den er for »stor til Vinduesplakat«. Og Hr. Bojesen tilføjer, at skulde der udenfor Huset ... findes *iøjnefaldende Steder*, hvor Kolossen kunde anbringes, da stiller Nordisk Forlag i sin Iver for den historiske Videnskab gjerne flere Exemplarer til Kundens Tjeneste«.

DRHs forfattere har ikke efterladt sig vidnesbyrd om deres opfattelse af alt dette, men ubegrundet er det næppe at antage, at honorarstørrelsen – også før den forhøjedes – har skabt en vis fleksibilitet. I det mindste lyder der ingen beklagelser fra Arnold Heise, der ihvertfald før forlagsfusionen, som vi har set det ovenfor, udtrykte visse forbehold overfor Bojesens metoder.

En helt afgørende side af forlæggerens arbejde med en udgivelse bestod

³⁷ Den endelige udformning af subscriptionsindbydelsen kendes ikke. Indlagt i rundskrivelse nr. 10 findes en korrektur, der dog underkastedes flere rettelser.

³⁸ Rohde, op.cit. s. 130.

³⁹ Aftenbladet 30. aug. 1896, jvf. Rohde, op.cit. s. 133–37.

i tilrettelæggelsen af billedstoffet. Bojesen var fuldt ud klar over illustrationernes værdi som blikfang og skyede intet middel for at opnå det mest bemærkelsesværdige i så henseende. Naturligt sikrede han sig derfor også i forbindelse med en af kontraktændringerne stor indflydelse på arten og indholdet af DRHs billedside. Således forsynedes værket med dekorerede titelblade og vignetter, som alle udførtes af forlæggerens nære personlige ven, Hans Tegner, der fra 1897 blev titulær professor ved Kunstakademiet og som tidligere havde leveret illustrationer til Bojesens humoristiske kalender »Oldfux« og den fine Holberg-udgave.

Det egentlige billedstof kom til at udgøre ca. 17% af værket. William Møllerup, der havde ansvaret herfor, udførte et dygtigt og grundigt arbejde, hvilket dog i nogen grad kom til at gå ud over hans eget bidrag til DRH. Selv om han i starten fulgte Erslevs råd om at føre bog over den tid, han anvendte til billedredaktionen,⁴⁰ så tog dette arbejde sammen med hans øvrige museums- og undervisningsopgaver så megen tid, at hans behandling af perioden 1536–88 blev temmelig overfladisk.⁴¹

DRH udkom som nævnt i 188 hefter fra august 1896 til januar 1907. Ser man bort fra en enkelt episode, der skal omtales nedenfor, viser udgivelsesperioden – som også forberedelsestiden – sig at være uden udtalte modsætninger forfatterne imellem.

I efteråret 1897 ramtes arbejdet med DRH af et alvorligt slag, idet A. D. Jørgensen 5. oktober kun 57 år gammel på højdepunktet af sin virksomhed som historieskriver afgik ved døden. I en rundskrivelse kort efter konstaterede Erslev, at det kun var »en ringe, om dog nogen Trøst, at i det mindste J.s anden Bog (indtil 1852) foreligger trykfærdig fra hans Haand«. Derfor var det ikke påtrængende i forhold til udgivelsesplanerne straks at finde en efterfølger, men det ville dog være en lettelse hurtigt at få spørgsmålet afklaret.⁴²

Der blev da heller ikke truffet nogen afgørelse før i den følgende sommer. På et møde i juni enedes man om, at Erslev skulle rette henvendelse til historikeren, direktøren og rigsdagsmanden *Niels Neergaard* for at formå denne til at føre Jørgensens skildring videre.⁴³

⁴⁰ Møllerup til Erslev 16. december 1895. I perioden 2. til 16. december havde Møllerup anvendt ikke mindre end 40 timer på billedredaktionen.

⁴¹ Christensen, op.cit. s. 25, jvf. også Tandrup, op.cit. s. 138 og samme i DBL, 3. udg.

⁴² Rundskrivelse nr. 12 af 2. november 1897. Den løsning, at en af de andre forfattere påtog sig at færdiggøre Jørgensens del, kom tilsyneladende ikke på tale, skønt kontrakten åbnede mulighed herfor.

⁴³ Mødeindkaldelsen fra Erslev er dateret 25. maj 1898. Mødet afholdtes 7. juni. Dagen efter forelå Neergaards positive svar.

Neergaard havde – i det mindste hvad den politiske historie angik – de bedste forudsætninger herfor. I tilknytning til arbejdet med sit betydelige værk »Under Junigrundloven« (1889–1916) havde han skaffet sig talrige forbindelser med de mennesker, som havde haft indflydelse på begivenhederne op til 1864, hvortil kom hans praktiske erfaringer fra det politiske liv.

Allerede i november 1897 havde udvælgelsen af Jørgensens eftermand koncentreret sig om to navne, hvoraf Neergaards altså var det ene. Det andet var den kendte pædagog og folkeoplyser *Johan Ottosen*, der i 1893 havde udgivet »Lærebog i Nordens Historie til Brug for den højere Undervisning«. Der var gode grunde til at foretrække ham, da han som historiker på flere punkter var beslægtet med den afdøde. Som også Jørgensen var Ottosen bl.a. stærkt engageret i det sønderjyske spørgsmål, der om noget, bærer DRHs sjette bind.

Selv om man altså bestemte sig for Neergaard, er der grund til at antage, at ihvertfald nogle af DRHs forfattere i begyndelsen foretrak Ottosen. Eksempelvis hedder det i et brev fra Heise til Erslev: »Med Hensyn til Spørgsmaalet om Fortsættelsen af A. D. Jørgensens Del af D.R.Hist. har min Tanke ogsaa stadig dvælet ved Neergaard som den nærmest liggende. Men De nævner selv Ottosen, rigtignok med det Tillæg: »Han har præsteret for lidt«. Dermed er min Tanke pludselig standset ved ham, – hvis han overhovedet vil og kan paa Grund af andre Forretninger. Han maa vel ogsaa anses for en livligere Aand end N., med større og friere Blik paa Tidens forskellige Rørelser, ikke blot i politisk Henseende, men ogsaa i andre. Hans Lærebog vidner stærkt derom, og i denne Bog har han nedlagt et smukt og omhyggeligt Arbejde«.⁴⁴

Den fordragelighed, der i det hele knædetegnede samarbejdet mellem DRHs forfattere, var dog ikke uden undtagelse. Det viste sig nemlig snart, at den plan, som Erslev havde udkastet i forbindelse med den første kontraktændring i 1894 og som lovede en successiv aflevering af manuskriptet afsluttet i sommeren 1899, var vildt urealistisk. Der er adskillige sande ord i, men også tilbageblikkets forsonende skær over den vurdering af forfatternes solidariske forpligtelse til at levere tilstrækkeligt manuskript til stadig udgivelse, som Erslev i 1906 sendte nordmanden Taranger. Heri hedder det bl.a.: »Dette var jo en ret farlig Sag, der har skaffet os adskillige urolige Timer, men ved en lykkelig Skæbne er det dog i det Hele gaaet godt og Udgivelsen fremmet med stor Regelmæssighed«.

Kulminationen i antallet af urolige timer kom uden tvivl i foråret 1899 og havde relation til udgivelsen af 1. og 2. afsnit af Arnold Heises 1. bog.

⁴⁴ Heise til Erslev 25. november 1897.

Heise havde allerede i foråret 1896 lovet 9 ark, der stort set svarede til de netop nævnte afsnit, færdige til julen samme år.⁴⁵ I sommeren 1897 spurgte Erslev til omfanget af Heises 1. bog, men fik til svar, at Heise var stærkt optaget af embedsvirksomhed, der sammen med hans fraværelse fra København splittede den tid, han kunne afse til opgaven. Han ville dog »sætte al Kraft paa for at blive færdig til omk. Juli 98«, men hvis en anden ville til før ham, ville han »selvfølgelig intet have derimod«. Herved udløste Heise en storm over sit ulyksalige hoved. Bortset fra A. D. Jørgensen, der erklærede sig indforstået – og også roligt kunne gøre det, da han som den eneste af forfatterne var forud for afleveringsplanen – faldt der fra de øvrige drøje hug. Fra Steenstrup lyder det eksempelvis syrligt: »Kun een Ting kunde jeg ønske at tilføie. Foruden at være parat til den Tid, som Sandsynlighedsberegningen saaledes tilsiger os, maa vi jo aabenbart tillige være beredte mindst tre Maaneder forud, og dette gjælder baade Forfattere og *Illustratorer*«. Den sidste var til Møllerup!

Endnu i marts 1899 var det ikke lykkedes Viborg-rektoren at få de lovede 9 ark færdige,⁴⁶ og nu var målet tilsyneladende fuldt. Sagen blev ikke gjort bedre af, at den indledende del af Heises afsnit efter Erslevs og Møllerups opfattelse var stærkt overproportioneret.⁴⁷ Erslev gjorde udkast til en rundskrivelse, der dog aldrig blev afsendt, hvori han annoncerede et forfattermøde uden Heises deltagelse ved hvilket dagsordenens eneste punkt skulle være »problemet Heise«. Videre redegjorde han for sagens hele udvikling og foreslog, at man sprang Heise over i første udgivelsesturnus.

Imidlertid viste det sig nu, at den ellers altid forudseende tillidsmands værste anelser for én gangs skyld ikke slog til. Stik imod alle forventninger lykkedes det Heise i et mageløst kapløb med sættere og korrektører at få sine ark færdige, så de kunne udkomme fra juni til november 1899. De følgende afsnit fra hans hånd blev leveret uden forsinkelser.

En sammenfatning af det hidtil sagte om DRHs tilblivelse må fremhæve tre ting: For det første at Aksel E. Christensens grundsyns-

⁴⁵ Rundskrivelse nr. 7 af 3. april 1896, jvf. rundskrivelse nr. 11 af maj 1897, hvorfra de flg. citater stammer.

⁴⁶ I en vis forstand reddedes Heise på strengen af A. D. Jørgensens død. Meget taler for, at det er en sandhed med modifikationer, når Heise 25. november 1897 skriver til Erslev: »At A. D. Jørgensens efterladte 2.den Bog bør udkomme snarest muligt, har jeg stadig en Følelse af, af overvejende Pietets-hensyn«.

⁴⁷ Møllerup til Erslev 8. marts 1899.

⁴⁸ Ikke afsendt rundskrivelse nr. 13 af 1. marts 1899, Erslevs mødeindkaldelse af 9. marts og hans ikke fremlagte koncept til et brev fra de øvrige forfattere til Heise. Der er ikke grund til at antage, at man ville skride til helt at afskrive Heises medarbejderskab, skønt tanken næppe har været Erslev fjern.

punkt, der opfattede værket som resultatet af en udfordring fra de unge til de ældre, sikkert ikke lader sig opretholde, alene fordi DRH efter al sandsynlighed var et bestillingsarbejde som blev til på opfordring fra P. G. Philipsens Forlag. Dernæst at forfatternes samarbejde i både forberedelses- og udgivelsesperioden var lydefrit i den forstand, at det aldrig kom til principielle uoverensstemmelser om værkets form eller indhold. Og endelig, som det tredje, at de modsætninger, der alligevel kunne forventes at være bidragyderne imellem, derfor skal søges ved en sammenlignende undersøgelse af de enkelte bind – ikke i omstændighederne omkring DRHs tilblivelse.⁴⁹

Resultatet

Aksel E. Christensens overfor citerede ord om DRH som »vort lands mest fuldstændige og helstøbte videnskabelige grundbog« er rammende, dersom man anskuer DRHs bidrag hver for sig og ser dem som udtryk for en række forskerpersonligheders evne til at fremlægge hver sit stofområde for et bredt publikum. Anlægger man derimod et helhedssyn på værket, må denne vurdering nødvendigvis modificeres. Det turde være åbenlyst, at forfatterkollektivet ikke i særlig grad bestræbte sig på at hindre »Gentagelser ... og altfor skrappe Modsætninger i Opfattelsen«, et forhold, der giver sig til kende i flere skarpe brud enkeltfremstillingerne imellem. Således bemærkede allerede J. P. Jacobsen i den vist nok eneste større, samlede anmeldelse af DRH, at det i overgangen mellem Steenstrups og Erslevs bind var påfaldende, hvor uensartet opfattelsen af Valdemarstiden var.⁵⁰ For Steenstrup var der tale om en storhedstid, et synspunkt, der udsprang af hans stærke loyalitet overfor Saxo, mens det heroverfor faldt på Erslevs skuldre at forklare, hvorledes statsmagtens fuldstændige sammenbrud i århundredet efter Valdemar Sejrs død 1241 havde sine forudsætninger *netop* i den af Steenstrup så forherligede glansperiode. En tilsvarende mangel på balance ses imellem Fridericias og Holms bind. Fridericias stærkt pessimistiske syn på enevælden med understregningen af almagten og absolutismens negative følger står i temmelig stærk modsætning til Holms opfattelse, hvor enevælden i langt

⁴⁹ Det ligger ikke inden for denne afhandlings rammer at foretage sådanne indholdsanalyser. Hensigten med det følgende er derfor blot at fremdrage enkelte karakteristika. Der henvises generelt til DRH-forfatternes biografier i DBL, 3. udg., der også anfører den væsentligste litteratur.

⁵⁰ Anmelderen var filologen og kulturhistorikeren Jacob Peter Jacobsen (1869–1918), der fra 1903 var sekretær ved Danmarks Lærerhøjskole. Af hans særprægede forfatterskab er vel det ufuldendte hovedværk, *Manes I–III* (1914–20), det mest kendte. Gennem sit ægteskab med Elisabeth Rubin, en datter af Marcus R., kom han i tæt berøring med den radikale inderkreds. DRH-anmeldelsen stod i *Tilskueren* 1907, s. 201–16 og 300–15.

højere grad har karakter af et grundvilkår – med lyse såvel som mørke sider. En helt anden type brud finder man i DRHs sjette bind, hvor A. D. Jørgensens fremstilling, hvis grundtema er nationalitetskampens positive implikationer, afløses af Neergaards næsten rent rigsdagspolitiske historie, der udpræget mangler det udsyn, der kunne have bundet det ellers velskrevne bidrag sammen.

En væsentlig del af årsagen til DRHs altså noget ujævne skildring findes selvsagt i forfatterens temmelig divergerende standpunkter f.s.a. ideologi og videnskabsteori.⁵¹ Inden vi kort betragter disse størrelser, er det dog værd at bemærke, at netop arbejdet med DRH giver et slående eksempel på, at også historikere er bundet af ydre, mere prosaiske omstændigheder. Jeg tænker her på Møllerups halvbind, der ofte bedømmes som DRHs svageste arbejde. Forfatterens dybe interesse for udenrigspolitik og krigshistorie fremgår af den gode fremstilling af Syvårskrigen, men hverken denne eller andre foreteelser bringes i nogen mere indgående sammenhæng med de øvrige sider af udviklingen i det halve århundrede efter Grevefejden. Om nogen grundtanke er der tilsyneladende ikke tale. Grunden hertil lå først og fremmest i Møllerups aldeles fortvivlede arbejdsvilkår. Konstant i pengemangel på grund af store økonomiske forpligtelser og en vis tendens til at gøre sine indtægter større end de var,⁵² nødtes han til at påtage sig hverv til hvilke han ikke altid var lige skikket. Fra 1893 således som 2. assistent ved Nationalmuseets 2. afdeling, en stilling, der dog allerede 1896 blev til en direktørpost, idet både 1. assistenten og direktøren, Henry Petersen, gik bort. Hertil kom talrige bibeskæftigelser som lærer ved Officersskolen, bestyrelses-, tilsyns- og kommissionsposter, redaktionsarbejde ved og bidragyder til forskellige større samleværker samt endelig billedredaktionen af DRH. Samarbejdet omkring sidstnævnte bragte flere gange Møllerup til at bede Edvard Holm, der dengang sad i bestyrelsen af en række fonde, om økonomisk bistand.⁵³ Få år efter afslutningen af DRH-samarbejdet afsløredes det i 1910, at Møllerup gennem flere år havde forgrebet sig på betroede midler, hvilket førte til afskedigelse og en straf for underslæb.⁵⁴ Det er derfor ikke uden tragedie, når Møllerup i 1902 til Fridericia, der

⁵¹ Jeg anvender her Jens Chr. Manniches begrebsapparat, hvor en given historikertraditions hovedkomponenter er ideologi, det i forhold til historievitenskaben eksterne traditionsgods, og videnskabsteori, de internt historievitenskabelige traditionselementer forstået som teknik (kildekritik), metode og historiesyn. Jens Chr. Manniche: *Den radikale historikertradition*. Århus 1981, s. 1-43.

⁵² Tandrup om Møllerup i DBL, 3. udg.

⁵³ Eks. Møllerup til Holm, 28. januar 1894, Add. 1231, 4°, KB.

⁵⁴ Tandrup i DBL, 3. udg.

havde opfordret ham til i sin bog at lægge større vægt på landets indre forhold, skriver: »Som De veed gaar jeg denne Gang ikke længere end til Stettin-freden. Deres Opråb til [mig om] at lægge Hovedvægt paa den indre Historie vil jeg følge i Slutningsafsnittet. Om det kan lykkes paa saa snævert et Rum at give noget godt, er et andet Spørgsmaal. I det hele taget er jeg misfornøjet med hvad jeg har præsteret til D.R.Hist. og beklager tit i mit stille Sind, at mine nye Virksomheder har draget mig bort fra Videnskabens stille, men langt mere tilfredsstillende Sysler.«⁵⁵

Dersom de temaer og emner, der tages op i DRHs enkelte bind, kan siges at afspejle forfatterens individuelle opfattelse af historieforskningens genstand, er der grund til at hæfte sig ved den store variation, som kommer til udtryk her. Yderpunkterne betegnes på den ene side af Møllerups og Neergaards bidrag, der begge er rene politiske historier, mens man på den anden finder Erslev, Fridericia og til dels Holms bind, hvor sociale og økonomiske forhold integreres i beskrivelsen og forklaringen af politiske begivenheder og tilstande. Arnold Heise, hvis udlægning af reformationstidens historie rummer fin forståelse også for reformationens sociale aspekter, læner sig dog – i overensstemmelse med sin egen, overfor Erslev fremsatte tolkning af DRHs titel – tæt op ad Møllerup og Neergaards emnekreds. Også i DRHs første bind står det politiske i centrum, men som udtryk for netop Steenstrups vide horisont og utraditionelle traditionalisme er der indføjet en levende gengivelse af sagnhistorien, ligesom også hans livslange interesse for de naturgivne vilkårs indflydelse på kulturudviklingen finder nedslag i fremstillingen.

Det er velkendt, at den side af videnskabsteorien, der udgøres af de grundlæggende metodiske standpunkter, kun sjældent lader sig udlede af kronologisk og tematisk bredere historiske arbejder, en erfaring, der også har gyldighed i relation til DRH. Havde vi, som udtryk for eksempelvis Holms og Erslevs metodiske midler, kun DRH foran os, ville det næppe være muligt at drage principielle skel dem imellem. Dog udgør Steenstrup en undtagelse, idet man hos ham finder en opfattelse af historieforskningens materiale, som i mangt og meget ligner hans forgænger i professoratet, Caspar Paludan-Müllers. Hos denne stod i materialeklassifikationen *monumentet* overfor den *historiske kilde*.⁵⁶ Skellet genfindes hos Steenstrup, når han ikke anerkender oldsager og fund som kilder, fordi de »kun« vidner om tilstande, ikke om begivenheder.⁵⁷ For Steenstrup – som

⁵⁵ Møllerup til Fridericia, 3. december 1902, Ny kgl. Saml. 4485, 4°, KB.

⁵⁶ Københavns Universitet 1479–1979, bd. X, Historie, v. Harald Ilsøe og Kai Hørby. Kbh. 1980, s. 421–22.

⁵⁷ DRH I, s. 83–84, 181.

for Paludan-Müller – er historie netop bindingen af *begivenheder* til tid og sted.⁵⁸ Derfor begynder den historiske tid ved kristendommens indførelse⁵⁹ og sikkert derfor er hans bind det mest udpræget »begivenhedshistoriske« af samtlige.

Det er når man vender sig til de mere abstrakte historiografiske kategorier, ideologi og historiesyn, at det ofte markerede skel mellem radikale og konservative kommer til syne. Jens Chr. Manniche har i sin glimrende analyse af Erslevs bidrag til DRH karakteriseret radikalismen som den kommer til udtryk her.⁶⁰ Erslevs ideologisk betingede samfundsopfattelse er den liberale tanke om balance mellem samfundets forskellige klasser og historiesynet er evolutionistisk med stærk fremskridtstro. Videre sporer Manniche elementer af positivistisk karakter, når Erslev understreger handelens betydning og pointerer de agerende personer som stærke, målbevidste og rationelt handlende. Endelig giver han eksempler på Erslevs anvendelse af hermeneutisk præget indlevelse, men er ude af stand til at afgøre, om dette skyldes æstetisk konvention eller teoretiske standpunkter. Ikke overraskende er denne karakteristik stort set dækkende også for Fridericias bind.

I størst modsætning hertil finder man Steenstrup og Holms bidrag. Klarest kommer det til udtryk ideologisk, i deres syn på det danske samfund, der opfattes som en enhed uden interesse modsætninger. Eksempelvis finder Steenstrup den dybere årsag til de skånske bondeoprør i sidste halvdel af det 12. århundrede i det forhold, at skåningerne i uforstand satte sig op mod den nye tids krav, ikke i skattetrykket (skønt det senere fik betydning).⁶¹ Hos Edvard Holm er adelens manglende forståelse for landboreformernes nødvendighed ikke begrundet med adelens interesser som stand, derimod med almindeligt snæversyn.⁶²

På et helt andet punkt har flere forskere villet isolere A. D. Jørgensens bog i forhold til de øvrige, idet man især har hæftet sig ved bindets litterære kvaliteter.⁶³ Et sted skriver Jørgensen til sin anmelder, Marcus Rubin: »Jeg har i mange år vidst, at jeg skulle skrive denne tids historie og at det vilde blive omtrent som det er blevet; det er endog min raison d'être som historiker og når det er forbi, er jeg forbi som dansk historiker.«⁶⁴ Uden tvivl var han den af forfatterne, der skred til opgaven med størst entusiasme, ja, arbejdet havde vel nærmest kaldskarakter.

⁵⁸ Ibid. s. 104.

⁵⁹ Ibid. s. 178.

⁶⁰ Manniche, op.cit. s. 259–65.

⁶¹ DRH I, s. 660–62.

⁶² DRH V, s. 468 og fl. st.

⁶³ Eks. Christensen, op.cit. s. 22–24.

⁶⁴ Rerup, op.cit. nr. 425.

Rubin havde i forsommeren 1897 anmeldt første del af A. D. Jørgensens bog i *Tilskueren* og her gjort det til en art konklusion, at bogen, skønt svag i sit konkrete historiske indhold, som *historieskrivning* betragtet var ypperlig.⁶⁵ Anmeldelsen var ikke fri for at være konspirativ i sin oprindelse. Ihvertfald drøftede Rubin den antagelig med både Erslev og Fridericia inden den gik i trykken.⁶⁶ Af de øvrige forfattere tog i det mindste Edvard Holm en smule anstød af Rubins tone: »Jeg er ganske enig med Dem i, at han [A. D. Jørgensen] har den største stilistiske Begavelse af os Historikere, og personligt har jeg fuldt ud anerkjendt hans Overlegenhed over mig i saa Henseende. Men er De dog ikke – trods den kvalificerede Agtelse, hvormed De behandler os andre – vel drakonisk imod os. Jeg er efter at have læst Deres Anmeldelse ikke langt fra at finde Situationen noget tragikomisk. Vi har indladt os paa at skrive en Danmarks Historie til almindelig Læsning, altsaa for Folket, og saa faar vi Attest for, at det er tvivlsomt, om nogen af os kan siges at være historisk Skribent«. ⁶⁷ A. D. Jørgensen selv, der ellers almindeligvis ikke gav sig i diskussion med sine anmeldere, sendte Rubin to breve, hvori han tilkendegav sin tak for anmeldelsen, men også betonedede sin ret til at være af en anden opfattelse.⁶⁸ Forsonende hedder det i andet brev sidste punktum: »Bliv nu ikke ked af al den personlige snak, kære Direktør! Lad os så gå hver sine veje, vi mødes dog i meget. Deres A. D. Jørgensen«.

Essensen i disse spredte betragtninger over DRH-bidragenes karakteristika er, at værket, dersom det opfattes som en enhed, ikke kan tillægges nogen større grad af homogenitet. Dertil er enkeltfremstillingerne for forskellige både m.h.t. de principper, der har virket for udvælgelsen, beskrivelsen og forklaringen af de historiske begivenheder og tilstande, og i de rammer indenfor hvilke hver forfatter har tolket den historiske udvikling. Man kan meget vel isolere Erslev og Fridericias bidrag i forhold til de øvrige og understrege netop disse to bøgernes stærke præg af radikal ideologi, men man kan også lade den enkelte forfatters engagement i den historie, han fortæller, være udslagsgivende og dermed bemærke Fridericias, Holms og A. D. Jørgensens bind, hvoraf ihvertfald de to førstnævnte karakteriseres ved den stadige tilbagevenden til de etiske aspekter af forløb og tilstande. For den sags skyld er det endelig muligt helt at opgive denne dragen skel og i stedet lægge vægt på fremstillingernes til tider meget individuelle træk: Steenstrups Paludan-

⁶⁵ Trykt i *Tilskueren* 1897, s. 465–88.

⁶⁶ Rerup, *op.cit.* nr. 415.

⁶⁷ *Ibid.* nr. 420.

⁶⁸ *Ibid.* nr. 423 og 425.

Müller'ske kildeklassifikation eller A. D. Jørgensens ofte fremhævede stilistiske begavelse – for nu blot at nævne de mest oplagte eksempler.

Pointen er, at næsten ethvert af bidragene har kendetegn, som det deler med et eller flere af de øvrige – ofte på tværs af det etablerede skel mellem radikale og konservative – og at der for DRH som enhed betragtet ikke kan påvises noget konsistent helhedssyn. Er idealet den store, samlende syntese, kan man heri selvfølgelig se noget beklageligt, men anskues DRH som et produkt af historikermiljøet – som levn så at sige – som det fremstod ved udgangen af det 19. århundrede, så er den en ypperlig illustration af miljøets faglige bredde.

'Danmarks Riges Historie' som syntese

I sin grundlæggende, ikke-dialektiske betydning betegner »syntese« delvis en *sammenstilling* eller forening af noget mangfoldigt, dels *resultatet* af en sådan sammenstilling. Begrebet giver i sin grundbetydning ingen rammer for hvilke elementer, der skal sammenstilles, endsi­ge hvorledes dette gøres i en særlig historievidenskabelig sammenhæng. Imidlertid har Jens Chr. Manniche i sin bog om den radikale historikertradition opstillet en række krav, der vist nok kan vinde bred tilslutning. For ham at se er der tale om syntese, når »problemet angribes, sådan at det er *hele* samfundet det drejer sig om, og at der ihvertfald er tale om en så lang periode, at der betegnes en udvikling. Syntesen må altså indebære nogle synspunkter på, dels hvordan det pågældende samfund hænger sammen, dels hvordan og hvorfor det udvikler sig som det gør«. Syntesens videnskabelighed sikres ved, at den »baserer sig på videnskabeligt acceptable detailanalyser, samtidig med at den er funderet på en erkendt, rimelig konsistent, argumenteret og efterprøvelig (operationaliserbar) teori om totalitets-sammenhænge«. ⁶⁹

Til disse fordringer kan DRH ikke leve op, hverken under en helhedsbetragtning eller anskuet som individuelle arbejder. Det er da også betegnende, at dens forfattere intet sted taler om syntese, men derimod om en skildring – for nu at bruge et udtryk fra tiden – af Danmarks historie. Spørgsmålet er vel, om det i det hele taget er givtigt at vurdere værket udfra moderne forestillinger om rimelige krav til syntesen, forestillinger, der dybest set er en funktion af fagets nuværende situation; eller med andre ord: om syntesebegrebet i virkeligheden ikke er nøjagtig ligeså relativt og traditionsbestemt, som en hel række andre historiegrafiske kategorier er det. Hvis ikke, må følgen være, at synteser-

⁶⁹ Manniche, op.cit. s. 215–16.

ne hensættes til idealernes verden og at begrebet bliver mere eller mindre uanvendeligt i historiografisk sammenhæng, en konsekvens, der næppe er rimelig at drage i betragtning af de brede fremstillings afgørende betydning i den fageksterne formidlingsproces.

Det forekommer at være mere frugtbart, at gå til tidens egne krav. I tilknytning til arbejdet med DRH har imidlertid kun Erslev udtalt sig med tyngde om opgavens art. I den tidligere omtalte subscriptionsindbydelse siger han et sted, at det ikke var hensigten at give en udtømmende, alle enkeltheder medtagende fremstilling. Derimod havde det været »Opgaven ... at give en sammentrængt og dog let læselig, en almenforstaaelig og dog med Videnskabens nuværende Standpunkt overensstemmende Skildring af Danmarks Historie fra dets første Oprindelse og Bebyggelse indtil vore Dage«. I indledningen til sit eget bind opstiller han endnu en gruppe fordringer: fremstillingen skulle give »en levende og anskuelig Skildring af Tildragelsernes Yderside, en dyb og træffende Karaktertegning af de handlende Personligheder ... [fremstilles skulle] baade de skiftende Tildragelser og de store Ændringer i Samfundsforholdene, baade den bølgende Overflade og de dybe Strømninger«. ⁷⁰ På grundlag af Erslevs egen praksis i middelalderbindet er det næppe forkert at antage, at disse krav indebærer en fremstilling af det indre og ydre politiske forløb såvel som af den sociale og økonomiske udvikling. Dog vidste Erslev, hvor ideelle kravene var, ikke blot for hans eget tidsafsnits vedkommende (især p.g.a. kildesituationen), men for værket som helhed. I subscriptionsindbydelsen hedder det da også ultrakort: »En for *alle* Tider gældende Historieskrivning findes ikke«.

Målt med denne alen må vurderingen af DRH blive mere sammensat. Ikke uventet er »syntese«-præget da størst i Erslevs, Fredericias og – mere overraskende – Holms bind, idet der her udover den politiske historie som sagt også gives fyldig plads til social og økonomisk historie. Mindst er det hos Steenstrup, Heise, Jørgensen og Neergaard, hvor den politiske historie praktisk taget står alene. Helt udenfor står Møllerup. Og netop han er ikke uinteressant, idet grunden til hans afsnits særlige »konge og krig«-karakter væsentligst må findes i personlige problemer og ikke i teoretiske overvejelser, der gav den politiske historie primat.

Årsagerne til denne spredning kan søges i flere, i forhold til historikermiljøet både interne og eksterne forhold. DRH var et tidsfænomen. Bag dens udgivelse lå en forestilling om historien som en progressiv videnskab og en næsten ubegrænset tiltro til muligheden af gennem grundige studier at nå frem til eksakt viden om fortidens tilstande og begivenheder. Som

⁷⁰ DRH II, s. 12.

sådan var værket ikke et særdansk fænomen. Tilsvarende storværker så dagens lys i andre europæiske lande. Det optimistiske syn på historievitenskaben og dens muligheder afspejles eksempelvis i den rapport, lord Acton i oktober 1896 afgav til Cambridge University Press i forbindelse med den planlagte udgivelse af »The Cambridge Modern History«. Heri hedder det bl.a.: »It is a unique opportunity of recording, in the way most useful to the greatest number, the fullness of knowledge which the nineteenth century is about to bequeath ... By the judicious division of labour we should be able to do it, and to bring home to every man the last document, and the ripest conclusions of international research ... Ultimate history we cannot have in this generation; but we can dispose of conventional history, and show the point we have reached on the road from one to the other, now that all information is within reach, and every problem has become capable of solution.«.⁷¹

Det at DRH var tænkt som et populært værk og at dets forfattere vidste, at de mere end nogensinde skrev for folket, var sikkert afgørende for den for værket udprægede tendens til at undgå problematiseringer. Det viser sig særligt ved manglen på henvisninger, men fremgår også af den generelt ukomplicerede fremstillingsform, som allerede Aksel E. Christensen bed mærke i.⁷² At forfatterne henvendte sig til et bredt, men dannet og læsevant publikum medførte endvidere, at der stilledes visse æstetiske krav til teksten. Det fremgår vel alene af Erslevs ovenfor citerede ord om »en levende og anskuelig Skildring«, men understreges stærkt af korrespondencen mellem Rubin, Holm og A. D. Jørgensen. Et sidste ydre forhold, nemlig dette at DRH var et bestillingsarbejde, kan have fået nogen betydning for værkets præg, men det kan ikke her påvises direkte.

Vender vi os til det miljø, DRH udsprang af, så var det vel især karakteristisk ved at være talmæssigt temmelig begrænset, et resultat af den specialiseringsproces humanvidenskaberne gennemgik i perioden. Udviklingen var imidlertid ikke videre fremskreden end at én af DRHs forfattere ikke var historiker af fag, men dog nået så vidt, at hver forfatter i en vis udstrækning havde specialiseret sig i afgrænsede tidsafsnit og emner. I det mindste var det både for Erslev og for DRHs vigtigste anmelder, J. P. Jacobsen, noget nær utænkeligt, at lade ét menneske udarbejde en større samlet fremstilling af Danmarks historie.⁷³

En kort betragtning af antallet af potentielle bidragydere understreger

⁷¹ The Cambridge Modern History: Its Origin, Authorship and Production. Cambridge 1907, s. 10–12; jvf. E. H. Carr: What is History? 1964, s. 7.

⁷² Christensen, op.cit. s. 16–17.

⁷³ J. P. Jacobsen, op.cit. s. 201–02; Erslev i subscriptionsindbydelsen.

yderligere den talmæssige afgrænsethed. Aksel E. Christensen peger på Sophus Müller, dengang direktør for Nationalmuseets 1. afdeling, der måske bedre end Steenstrup kunne have behandlet oldtiden. Ovenfor har vi set, at Johan Ottosen på et tidspunkt var inde i billedet. Troels-Lund var oplagt som skildrer af det 16. århundredes historie.⁷⁴ Men dermed var kredsen vel stort set også sluttet.

Begge disse forhold, miljøets størrelse og specialiseringen, skabte sammen med det omgivende samfunds betingelser forudsætningen for, at DRH-forfatterne kunne optræde som og var individualister. Denne individualisme – her forstået som en vigtig side af den datidige og for såvidt også nutidige historievitenskabelige tradition – fik indgribende betydning for arbejdet med DRH såvel som på dets resultat. Væsentligst var sikkert, at man aldrig fik aftalt etableringen af en fast og myndig redaktion, der kunne have sikret værket en højere grad af homogenitet og konsistens. Det nærmeste man nogensinde kom i den retning, var en aftale om, at Fridericia skulle læse alle manuskripter igennem, men konsekvenser fik dette ikke på andre områder end det rent sproglige. Betegnende er det da også, at den i 1889 indgåede indbyrdes aftale om forhandlinger mellem de forfattere, hvis tidsrum grænsede op til hinanden, blev opgivet ved først tænkelige lejlighed (som følge af kontraktændringen 1894). Vi har Erslevs ord for, at der ikke senere samarbejdedes synderligt mellem forfatterne.

Individualismen harmonerer imidlertid ikke godt med den af Aksel E. Christensen fremsatte vurdering, at værket til en vis grad skulle fremstå anonymt,⁷⁵ og jeg er da heller ikke overbevist om det rigtige heri. At man således i særdeleshed vogtede grænserne for sit eget bidrag og lagde stor vægt på at det fremtrådte som en individuel præstation, fremgår eksempelvis med stor tydelighed af rundskrivelse nr. 11 fra foråret 1897 vedr. forsinkelsen af Heises manuskriptaflevering. Oprindeligt var det aftalt, at Heises og Mollerups afsnit, skønt udgivet i samme bind, skulle have særskilt paginering, et princip man i øvrigt fulgte også med Neergaards del. Imidlertid sluttede Fridericia, at forsinkelsen af Heises manuskript måtte få følger også for udgivelsen af Mollerups del, hvilket straks bragte sidstnævnte frem med en skarp berigtigelse heraf.⁷⁶

⁷⁴ Når han ikke kom med, skyldes det måske Steenstrups stærke aversion imod ham. Steenstrup til Erslev 27. aug. 1896; jvf. Tandrup, op.cit. s. 138.

⁷⁵ Christensen, op.cit. s. 16.

⁷⁶ Mollerup skrev bl.a.: »Det maa betragtes som afgjort ved tidligere mundtlige Forhandl. at jeg skal have *særlig Paginering* og min Del betegnes som *3dje Binds 2. Halvbind*; jeg maa være enig med Heise i, at vi ellers ville blive slaaede i Hartkorn sammen«. (Fremhævelserne er Mollerups).

Et sidste tema skal kort berøres, nemlig det forbehold overfor syntesen som videnskabelig fremstillingsform, den danske tradition gradvis udviklede gennem det 20. århundrede. »Syntese« som begreb er her i stigende grad blevet ensbetydende med »stor, afsluttet konklusion«. Man kunne mene, at det af hensyn til de brede fremstillinger fremtidige status var mere perspektivrigt at opfatte synteserne og deres funktion som værende af *inspirerende* natur, således som det ses især i britisk og amerikansk tradition. Under alle omstændigheder munder denne tilbageholdenhed vel i sidste ende ud i et objektivitetsproblem. Ser man et kort øjeblik bort fra Erslevs betragtninger i dennes indledning, så spores der intet forbehold i DRH overfor muligheden af at skrive værdifrit. Imidlertid er det påvist af Manniche, at man i det mindste i den radikale gruppe *var* opmærksom på »den besværlige objektivitet« allerede på DRHs udgivelsestidspunkt. Når det alligevel ikke mærkes i værket, kan grunden være den, at objektiviteten og dens problemer endnu ikke var blevet så manifesterede som de senere – især med Erslevs teoretiske arbejder – blev, men det kan sikkert med ligeså stor ret hævdes, at kravet om popularisering satte problemet i skyggen.

På et tidligere tidspunkt nævnte jeg i tilslutning til Aksel E. Christensen, at DRHs tilblivelse var paradoksal – især hvis de påviselige modsætninger mellem værkets forfattere blev draget for stærkt frem. Spørgsmålet om disse divergensers betydning består fortsat, paradokset ligeså. Når arbejdet alligevel bragtes til en lykkelig afslutning, så hang det først og fremmest sammen med at det talmæssigt begrænsede historikermiljø bestod af individualister, hvis krav til syntesen som historisk fremstillingsform ikke var større end grundforskningen kunne bære. Synspunkterne på historievidenskabens muligheder var yderligtgående optimistiske. Forfatternes meningsforskelle resulterede i andre sammenhænge i kraftige sammenstød, men gav også den enkelte vidt spillerum. Eller med andre ord: Når værket fremstod som et paradoks for Aksel E. Christensen, og til en vis grad stadig gør det, så siger det i virkeligheden mere om hans og vor egen traditions problemer end om kredsen omkring Danmarks Riges Historie.

SUMMARY

*'Danmarks Riges Historie' – The History of the Danish Realm:
On the Origins of the First Popular Modern Scientific History of Denmark.*

Danmarks Riges Historie (DRH) was published between the years 1896 and 1907. In 1974, the late Prof. Aksel E. Christensen could still call it "our country's most comprehensive and well-rounded scientific basic text" in the field of history. Eight eminent Danish historians filled out its six volumes with the story of Denmark from the earliest times to the year 1864.

Recent historiographic research has shown that the period around the turn of the century was marked by a distinct polarization in the Danish historian milieu between a nationalist, conservative tradition and a radical critique trend. Seen in this light, the publication of DRH is something of a paradox, in as much as the work was authored by historians who are considered as belonging to either the one or the other of these opposing schools.

The present article gives a detailed account of how DRH originated and how it was carried out. It shows that the conflicting approaches in the professional circles never prevented smooth cooperation, whether in the period of preparation or during the years of publication. It also stresses that DRH was a commissioned work that brought its authors a sizeable income.

In its final form DRH appears as eight separate works, and some of these are of great distinction. But looked at as a whole, and on the basis of modern conceptions of what constitute reasonable requirements for a synthetic presentation, it becomes difficult to maintain Prof. Christensen's favourable assessment.

Although the article stops short of a complete comparative analysis of DRH's various contributions, it does offer examples of some of their similarities and differences. And when these are seen against the background of how the work originated and how it was carried through to completion, there is much to indicate that the familiar contrasts between two opposing schools of history were due to more than different approaches to the study of history, and that these other factors were, at least, just as important. Among these, the article points out the small size of the professional community, the pronounced individualism of its members and – ever so characteristic of the times – their highly optimistic conception of scientific history and its potential.

Translated by MICHAEL WOLFE